

הסוד של הדרשנים הגדולים: איך הפכה ההגדה של פסח לספר הפופולרי ביותר?

ראש ישיבה מירושלים פתח במסע גיוס כספים בניו יורק. הוא נכנס לבית כנסת במנהטן שהתפללו בו משפטנים, שופטים ועורכי דין עשירים, ועל הבמה מצא הודעה: "אצלנו מדברים 5 דקות בלבד".

מה יאמר בחמש דקות? רק לומר "ברשות ראשי הקהל" ייקח יותר זמן? הוא פתח בסיפור: "חברים נכבדים, גן עדן וגיהנום שוכנים באולם ארוך שבאמצעו מפריד קיר בין המתחמים. כתוצאה מהמשרפות שבוערות בגיהנום, נפער חור בקיר, והחל וויכוח מי ישלם את עלות התיקון? גן עדן טענו: אתם קלקלתם ואתם תתקנו. גיהנום השיבו: תקפצו לנו, לא חייבים לכם כלום. המלאכים לא הצליחו להכריע את הוויכוח, והביאו את הדיון לפני רבש"ע. אחרי 5 ימים פרסם הקב"ה את הכרעתו".

כאן עצר ראש הישיבה ואמר: "מצטער, נגמרו 5 הדקות ועלי לרדת".

קהל המשפטנים קם על רגליו, להוט לשמוע את ההכרעה: "לפי הוראת שעה, הנך יכול להמשיך". "ובכן, גיהנום ניצח. כי לגן עדן לא היה עורך דין, כל עורכי הדין יושבים בגיהנום..."

אחת השאלות החשובות היא איך לגרום לאנשים להקשיב לך? כיצד לעניין ילדים בשולחן שבת, לרתק לקוחות למוצר שלך או משקיעים שבהם תלויה ההזדמנות להגשים את חלום חייך?

אנו רוצים לחקור זאת, באמצעות פענוח הסוד של הספר היהודי המצליח בהיסטוריה. אם נוציא מהמשחק את התנ"ך, שהוא ספר התגלות אלוקי מהשמיים, ונתבונן בספרים שכתבו בני אדם דגולים - מהסידור עד השולחן ערוך, מעניין לבחון מה הספר הכי פופולרי?

התשובה ברורה: בעוד שישנם יהודים שלא פתחו מעולם "סידור" ואפילו לא "תהלים" ולא "תלמוד בבלי" או "רמב"ם", רובו המוחלט של עם ישראל פותח מדי שנה את ההגדה של פסח. סקרים מלמדים שקרוב למאה אחוז מהעם היושב בארץ, משתתף בסדר פסח. וכמדומה שאין יהודי שהוא חלק ממשפחה בריאה ומסודרת, שאינו מכיר את המלים "מה נשתנה" או "עבדים היינו".

והשאלה הפשוטה היא: איך חזל וכולנו עושים את זה? מה גורם לאנשים שלא צמים ביום כיפור ואולי לא מתחננים בחתונה יהודית ח"ו, לכנס את המשפחה ולקרוא מההגדה של פסח?

ובכן, **אולי מצאנו את סוד החינוך? אולי נעתיק את הלילה הזה לכל הלילות ונלמד איך לחנך?**

טרם ניגש לעניין, נזכיר וארט יקר ערך: חג הפסח הוא חג האירוח שבו יושבים יהודים בחבורה וזוכים במצוות "כל דכפין ייתי ויכול". בראש האורחים עומד אליהו הנביא, שמגיע לקראת סוף הסדר. אירוע הסדר מצטרף לאירוע חשוב נוסף בו זוכים לארח את אליהו: ברית מילה. בברית מכינים כיסא לאליהו, ובליל פסח מוזגים כוס לאליהו.

וכאן עולה השאלה מה מביא אותו בשני האירועים הללו? מדוע אינו בא לעמוד תחת החופה בהקמת בית בישראל או בתפילת כל נדרי כשבת מלאים מתפללים? הסבר פשוט אומר:

1. הרב משה חאגיז (מרבני ירושלים לפני כ-200 שנה) מובא בהגדת הרבי מלובאוויטש: מוזגים כוס לאליהו, כי אליהו הוא המעיד שישראל מקיימים מצוות מילה המעכבת בפסח, שנאמר: 'וכל ערל לא יאכל בו'. ויש להמתיק עם המדרש, שישראל מלו עצמם באותו לילה שיצאו ממצרים ואכלו פסח.

ההלכה היא שאסור לאכול מקרבן הפסח למי שאינו נימול, ולכן לפני שאוכלים את האפיקומן שהוא לזכר קרבן הפסח, עלינו לוודא שכל היושבים סביב השולחן הם נימולים. העד היחיד לכך הוא אליהו הנביא, משום שהוא הרי מבקר בכל ברית מילה ולכן אליהו בא להעיד כי המסובים מוכרים לו.

אבל ישנו ביאור נוסף ומרטיט: ההגעה נועדה עבור **אליהו עצמו**. הוא בא להיווכח באופן ישיר על עומק הקשר של יהודי לקב"ה ולראות שאסור להתיימשך מיהודי.

אליהו חי בצורה פיזית (לפני שעלה למעלה והפך למלאך), בתקופה חשוכה בחיי עם ישראל. אחאב ואיזבל, עובדת אלילים שהגיעה מצידון, הפיצו את עבודת הבעל, ואליהו נחרד לראות את הארץ מתמלאת בכהני עבודה זרה. במטרה לזעזע את העם, ערך את המבחן הפומבי על הר הכרמל בו הוכיח ש"ה' הוא האלוקים". אך דבר לא עזר. גם אחרי פלא האירוע הנסי, העם נשאר דבק בעבודת הבעל ואיזבל הכריזה עונש מוות על אליהו עצמו והוא נאלץ לברוח אל המדבר להציל חייו.

בכעסו ובשברונו, גזר אליהו בצורת חמורה על ארץ ישראל, טיפת מים לא תרד מהשמיים עד שהם ישובו בתשובה ואמר לפני ה' מילים חמורות. הוא ה**ספיד** את העם היהודי ודיבר בלשון עבר ח"ו: "קנא קנאתי לה' אלוקי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל ... ואוותר אני לבדי ויבקשו את נפשי".

כיון שכן, הוא נשלח לכל ברית מילה בכל הדורות, ללמוד שיהודי אינו מתנתק. ברית מילה היא מצווה קשה לקיום, אבא ואמא נאלצים להתעלות על רגשות האהבה לפעוט שברירי שזה עתה נולד ולהכיל את "צער דינוקא". ובכל זאת יהודים מוסרים נפשם על הברית, ויותר מזה, זו **המצווה המקוימת ביותר בעם ישראל** ואפילו יהודים שאינם מקיימים מצוות פשוטות יותר, דבקים במסירות נפש במצווה זו. ולכן הקב"ה שולח אותו לכל ברית מילה, ללמוד **לא להתייאש מיהודי**.

פרקי דרבי אליעזר כט: עמד אליהו וברח מארץ ישראל... נגלה עליו הקב"ה: מה לך פה אליהו? 'קנא קנאתי וגו'". אמר לו הקב"ה: לעולם אתה מקנא, קנאת בשטים על גלוי עריות שנאמר 'פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן' [ופנחס זה אליהו] וכאן אתה מקנא, חייך שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך. מכאן התקינו חכמים שיהיו עושין מושב כבוד למלאך הברית (אליהו מלאך הברית).

לפי זה מובנת סיבת ביקורו בליל הסדר: גם ליל פסח הוא **מצווה מקוימת ביותר בעם ישראל**. ולכן אליהו נשלח לכל בית יהודי, כדי לראות את יופיו של עמנו, "כי עם קשה עורף הוא למעליותא".

ואחרי הצגת העובדה, עולה השאלה מה הסוד? איך נוצר הגירוי להיות חלק מהלילה הזה?

ב. חשוב להקדים ולציין שלא מדובר בשאלה פיקנטית ללומדי אמנות השכנוע או סודות הרטוריקה. אלא במימוש **הדרישה ההלכתית הבסיסית בליל הסדר**. מצוות הלילה היא להביא את כל הבנים לשולחן הסדר, ולכן חובה לחקור איך עושים זאת? מה הסוד לגרום לכולם לבוא ואף להקשיב?

פרשת השבוע, בא, היא פרשת הגאולה. סוף-סוף נסים, סוף-סוף חירות. בעצם היום הזה נפתחו שערי מצרים והעם הענק יצא לגאולה. וכאן קורה דבר ייחודי: אנו מכירים את חדות המנצחים. בדרך כלל פותחים למחרת במסע נקמה באויב של אתמול. אחרים מקימים פולחן אישיות סביב המנצחים ויוצרים אנדרטאות אבן ענקיות להנציח את גיבורי התהילה.

אבל משה רבנו עושה דבר אחר לחלוטין: הוא הופך את כולנו ל**מספרי סיפורים**. בתוך סערת היציאה ממצרים והחיפזון לגאולה, הוא מצווה לאסוף את הילדים מדי שנה בשנה ולספר להם את הסיפור. משה מלמד את האמת הפשוטה: **סיפורים יוצרים היסטוריה**.

בעוד שמבני אבן מתעטפים אבק, סיפורים הם יוצרי זהות. הדבר נכון שבעתיים כשמדובר על סיפור שמסופר במשפחה, בבית, מגרונם של אבא ואימא. **האדם הוא נוף הסיפורים ששמע בילדותו**.

וכאן, משה לא עושה חיים קלים. הוא לא מסתפק בציווי כללי ללמד את הילדים, אלא פותח לאורך הפרשה **שלוש שיחות** עם הילדים ובפרשת ואתחנן פותח עוד **שיחה רביעית**. בכל שיחה מעלה טענה אחרת של הילד ומציע לה תשובה שונה.

2. שמות יב,כו: והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם: ואמרתם זבח פסח הוא לה'.
שמות יג,ח: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים.
שמות יג,יד: והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת, ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים.
דברים ו,כ: כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם.

ההסבר של חז"ל מפורסם: "כנגד ארבעה בני דברה תורה" ומשה לא נותן לאף אבא לחמוק מחינוך אף ילד. משה מפרט ומתייחס לארבע אבות טיפוס של ילדים, כדי לומר בין כך ובין כך בניך הם.

רש"י יגה: 'מה העבודה הזאת לכם' - בבן רשע הכתוב מדבר, שהוציא עצמו מן הכלל. וכאן 'הוגדת לבנך' הוא בבן שאין יודע לשאול [ולכן נאמר 'הוגדת' בלי שאלה של הילד], והכתוב מלמדך שתפתח לו בדברי אגדה המושכים את הלב. **רש"י שם יד:** 'והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת' - זה תינוק טיפש שאינו יודע להעמיק שאילתו וסותם ושואל: 'מה זאת'. ובמקום אחר הוא אומר (בספר דברים) 'מה העדות והחקים והמשפטים וגו' - הרי זו שאילת בן חכם. דברה תורה כנגד ארבעה בני רשע, ושאינו מבין לשאול, והשואל דרך סתומה, והשואל דרך חכמה.

הדבר היותר מעניין הוא, שמשה לא מסדר אותם לפי הסדר שהם מובאים בהגדה, אלא בצורה הפוכה: בעוד שבעל ההגדה סידרם לפי **חכמתם** - חכם, רשע, תם ושאינו יודע לשאול – כנראה כדי לשמור על כבודו של האב, משה מסדרם הפוך: לפי אלו **שאינו רוצים לחנך אותם ומתייאשים מגידולם**. משה מתחיל מהרשע, ממשיך עם השאינו יודע לשאול, אחריו התם ואחרון בחומש אחר בכלל הוא החכם המוצלח. וזאת כדי להדגיש שאיש אינו פטור מהעברת המסר לדור הבא¹.

משה מכוון בכך אל כישורי ההתחמקות המוכרים של ההורים. לפעמים מעירים להורה על החובה של הילד לעשות שיעורי בית וההורה מתחמק: "זה ילד גאון. הוא יותר מוכשר ממני ואיך אדרוש ממנו משהו?" פעמים התגובה הפוכה: 'הילד מופרע וחסר תקנה. אני מודה לאלוקים שהוא לא זורק עלי כיסא ויותר מזה לא אבקש'. לפעמים הורה טוען: 'הילד סתום, כל מה שנכנס מאוזן אחת יוצא מאוזן שנייה ואיך אשכנע אותו להתאמץ?'. ולפעמים הורה דוחה את הקץ: 'הילד עוד קטן, תן לו לגדול... משה מכיר את התירוצים ומחייב אותנו לפנות אל כל ארבע הטיפוסים.

בהערה² הובאה העמקה אדירה לגבי הבן התם, שמחדדת עוד יותר את האתגר הניצב לפני ההורים.

¹ בדרך דומה מבארים שאלה ידועה בנוסח ההגדה: "כנגד ארבעה בני דברה תורה: **אחד** חכם, **אחד** רשע ו**אחד** תם ו**אחד** שאינו יודע לשאול". והשאלה למה מונה **'אחד** חכם, **אחד** רשע, **אחד** תם? האם לומד ההגדה אינו יודע למנות עד ארבע? ואם מתעקשים לספור, היה יותר מתאים לומר **'אחד** חכם, **שני** רשע, **שלישי** תם ו**רביעי** שאינו יודע לשאול? אלא (הגדת השיר והשבח, הרב זלמן סורוצקין, מראשי אגודת ישראל בדור הקודם): ההגדה מתכוונת לומר **'בין** חכם, **בין** רשע, **בין** תם' אתה חייב ללמדו. שכן בלשון המשנה, ספירת 'אחד, אחד', כוונתה: 'בין כך ובין כך', כמו 'אחד תם ואחד מועד'.

² מהותו של ה"תם" אינה ברורה: מהו בדיוק? אם הוא חלש מבחינה שכלית (כמו שרשי מגדירו "בן טיפש"), הוא דומה ל"שאינו יודע לשאול" ואינו צריך פירוט בפני עצמו? ואם הוא חלש רוחנית, אז הוא שייך לרשע? הרבי מוצא הבהרה חודרת לב בדברי רשי כאן. לגביו ולגבי הבן החכם נאמר: "והיה כי ישאלך בנך **מחר** לאמר" ובפשטות הכוונה שגם אם הבן יחיה בעתיד הרחוק מיציאת מצרים ולכן לא יתרגש מהאירוע - צריך לחנכו. אמנם רש"י מאריך מאוד: "יש מחר שהוא עכשיו, ויש מחר שהוא לאחר זמן, כגון 'כי יאמרו בניכם מחר לבנינו' דבני גד ובני ראובן (יהושע כב, כז)". היינו שבין שאם הוא ישאל מחר ממש או מחר לאחר זמן – צריך לחנכו. ורשי מביא ראיה שמחר הוא לאחר זמן, מבני גד ובני ראובן, שאחרי שקיימו הבטחתם לסייע ביד השבטים לכבוש ארץ ישראל, חזרו למקום מגורם בעבר הירדן וחששו שהסולידריות תישכח. ו"מחר" יאמרו בני שאר השבטים לבנינו שלא סיכנתם בכיבוש הארץ. לכן הקימו מזבח בעבר הירדן כאות זיכרון לשותפות הגורל שלהם. וכמובן, כל דברי רש"י תמוהים: מה קשה לו? ולמה בן של מחר שהוא עכשיו ישאל והרי הוא חלק מיציאת מצרים? ומדוע בוחר פסוק רחוק מספר יהושע ולא פסוק פשוט בפרשת ואתחנן: "כי ישאלך בנך מחר מה העדות וגו'", וברור שהכוונה לבן שישאל ממרחק הזמן, שכן פרשת ואתחנן נאמרה 40 שנה אחרי יציאת מצרים, לדור החדש שנולד במדבר ולא חווה את הניסים בעצמו ולכן שואל?

הרבי מעניק פירוש נוגע ללב (ליקוטי שיחות לא/61): רש"י רוצה להסביר מה קרה לבן התם? מה מפריע לו? ולכן מסביר שיש "מחר" ששייך **לדור הזה** ויש מחר שלאחר זמן, שהוא **גדל בדור אחר**, וכיום יודעים **שדור מעצב אדם**. הזמן הוא תרבות וסגנון חשיבה. אין דמיון בין הדור שחי באירופה אחרי המלחמה, חי בפחדים ובתודעת הגנה על היהדות שלו, ואחר כך בזבז בלי גבול כדי למלא את עצמו, ובין דור "הבייבי-בום" שנולד אחרי המלחמה לעולם של חירות, מרד בצדקת המלחמה ובז לתחרות הצריכה וביקש האבה ורוח. ולכן הבן שואל, כי הערכים שהיו מובנים מאליהם אינם מדברים אליו. הוא לא נאבק להשיג אותם ואינו יודע למה זקוק להם. הוא נולד הרבה אחרי יציאת מצרים, לעולם של חופש וחרות, לעולם של מדע מודרני שפותר את רוב בעיותיו בדרך הטבע, עולם של קוסמופוליטיות בו נאבקים בכל סממן של זהות ייחודית ומנסים לצרוב את כל האנושות בזוהר אחידה, עולם גלובלי של רשתות חברתיות בו נער מוצא חברים בכל העולם ואינו נאמן לקהילה הספציפית בה גדל, ולכן שואל בחוסר עניין: "מה זאת?" מה מחבר בין יציאת מצרים ובין העולם החדש שלי? זאת ההדגשה של רש"י: יש בן של "מחר שהוא עכשיו", הוא גדל בדור אחר מהאבא, אבל עדיין מבין את האבא, חווה את הזיכרונות שלו ומתעניין בהם. אבל יש בן של "מחר שלאחר זמן". הוא מרוחק שנות מודרנה מעולמו

ואחרי כל זה מתעצמת השאלה איך עושים את זה? ובצורה יותר מדויקת: כיצד ההגדה של פסח **כבר מצליחה לעשות את זה אלפי שנים** וכל עם ישראל מתכנס סביב שולחן הסדר?

אנו עומדים בערב י' שבט, היום בו עלה הרבי מליובאוויטש על כס נשיאות חב"ד ופתח במלחמת תנופה חינוכית אדירה ששינתה את תולדותיו של הדור שלנו. אנו רוצים להציע תפישה מרכזית בבסיס החינוך של הרבי, כפי שחשף אותה בעצמו במכתב מרתק באנגלית.

ג. מילה אחת מספרת את סוד ההצלחה החינוכית של ליל פסח:

3. רש"י יגה: 'והגדת לבנך' – בן שאין יודע לשאול והכתוב מלמדך שתפתח לו בדברי אגדה המושכים את הלב.

מדובר בבן קשה שלא רואה את האבא, לא שואל כלום, לא מתעניין בסדר ורק מביט על השעון מתי יגמר הסיט. וכאן מקדימה התורה לצוות: "והגדת!" תיקח יוזמה ותעורר בו את החשק להקשיב!

אבל איך מעניינים את הילד שלא מתעניין? מוסיף רש"י דבר עצום: המילה "והגדת" היא הפתרון. היא לא רק הציווי, אלא גם המתכון לפרוץ חסמים. התורה אינה נוקטת בלשון הרגילה, "ודברת", "ואמרת", "ולימדת", אלא במילה לא מצויה: "והגדת". כי "להגיד" פירושו **למשוך ולקשר**. על האבא לדבר בצורה מיוחדת כזו, שסוחפת את הילד ומחברת אותו.

אחי המהר"ל, רבי חיים בן בצלאל מסביר כי פירוש המילה "הגדה" בארמית היא "למשוך" ולחבר. כמו "גוד אסיק מחיצתא". כך מפרשת הגמרא בפירוש המילה "אגדה", כמו חלק ה"אגדתא שבתורה", שפירושו החלק המרתק שמושך נפשו של אדם להקשיב לו. בניגוד לחלק ההלכה, שהוא אנליטי ומצריך משמעת עצמית והתמדה. להאיר שגם בעברית אומרים "לאגוד", שפירושו לחבר, ו"גדוד" שפירושו קבוצה מחוברת.

באר מים חיים על רש"י (לאחי המהרל, רבי חיים בן בצלאל): תרגום של 'משכו וקחו' הוא אתנגידו וסבו. וכל 'אגדה' נקראת כן על שם שמושכת לבו של אדם.

התרגום מתקדם עוד צעד ומעניק פירוש מדהים למילה "והגדת":

תרגום אונקלוס: וּתְחַוֵּי לְבָרְךָ [לבנך] בְּיוֹמָא הַהוּא לְמִימַר, בְּדִיל דְּאֵבְדַּהּ לִי בְּמִפְקֵי מִמְצָרִים.

'והגדת' תרגומו "ותחוי", כלומר, **תעורר בו חוויה**. וחוויה היא אירוע של **מעורבות רגשית**. החוויה נוצרת כאשר הטקסט יוצא מהעולם הרעיוני והאינטלקטואלי ומחלחל במיצר הגרון אל הלב. ובצורה מדויקת יותר: מעורבות רגשית נוצרת כאשר זה **נוגע אלי**. כאשר לא מדובר רק בתיאוריה מופשטת, אלא במשהו שנוגע בעצם הקיום שלי. בעוד שהשכל הוא חופשי וסקרן להתעניין בכל דבר, כולל ציד אנטילופות בזימבבואה, הרגש מתעורר כאשר הדבר הופך להיות **קיומי** ונוגע בי.

משפט יפה אומר: אף אחד לא יזכור מה אמרת לו, אבל אף אחד לא ישכח מה גרמת לו להרגיש... ואלברט איינשטיין אמר: "מהו חינוך טוב? מה שיישאר בראש של הילד, אחרי שישכח את כל מה שלמד בבית הספר". כלומר, ההבדל בין מורה למחנך הוא שמורה מעביר חומר, ואילו מחנך נוגע בלב התלמיד והופך את המסר להיות שלו.

אם כן, למדנו הגדרה ראשונה: מצוות "והגדת" היא לא לשפוך חומר ולא לזרוק רעיונות. אלא להתחבר אל הילד ולגעת בקיום ובנוכחות שלו. אבל איך עושים את זה בצורה פרקטית? הנה הסברו המדהים של הרבי: **זה היה בחול המועד סוכות תשמ"א, אולם 770 התמלא בילדים וילדות שהתכנסו**

של האבא ואינו מתחבר לתפילות שלו. לכן מוסיף ראייה מבני גד ובני ראובן: שם מוכח שהכוונה היא (לא לילדים שייגדלו עוד זמן רב, אלא) לילדים שייגדלו **בתקופה אחרת ובאווירה שונה**. כלשון הפסוק: "כי יאמרו **בניכם לבנינו**", כלומר, ילדים שייגדלו בתודעה היסטורית שונה לחלוטין ולכן יבואו בטענות לילדינו. ובכל זאת התביעה מהאבא: **עליך לדבר גם אל הילד הזה**. ואפשר לעשות את זה. כי הילד אינו באמת שונה. אמנם הוא צורך מידע בדרך אחרת, אבל הנשמה אותה נשמה והחיפוש אותו חיפוש.

לרגל כנס חגיגי בנוכחות הרבי מליובאוויטש. הרבי נעמד על יד המיקרופון והטיל פצצה: אני מקים תנועת ילדים עולמית, שתיקרא "צבאות ה". המבנה של התנועה יהיה כמו ארגון צבאי: הקב"ה הוא המפקד העליון, מדי תקופה תפורסם פקודת יום עם תביעה למעשה טוב, הילדים יענדו סמלים ומדים מיוחדים, יתחרו ביניהם ויתקדמו בסולם דרגות צבאי בהתאם למילוי המשימות.

הבשורה של הרבי התקבלה בהתלהבות וכיום מאות אלפי ילדים חברים בתנועת צבאות ה'. אבל היו מבוגרים שהתלהבו פחות. הרבי קיבל מכתב ממחנך שندهם מעולם המושגים שמציב מנהיג רוחני בסדר הגודל של הרבי: צבא?! מיליטריזם?! האם מנהיג חרדי מחנך למונחים של מלחמה?!

הרבי השיב במכתב ארוך באנגלית (גיליון התקשרות 847) ונקודת הדברים: **"הפן החשוב בימינו הוא חוסר קבלת עול, לא רק עול מלכות שמיים, אלא קבלת סמכות בכלל, כולל סמכות ההורים והמורים ומוראה של מלכות ברחוב. ילדים אמריקניים מתחנכים ברוח החופש והעצמאות והדבר הביא להרגשה של ביטחון עצמי, ועד שהרצה לשחות נגד הזרם מראה שהוא יכול להערים על המשטרה ומערכת המשפט. חשבת זמן רב ומתוך מאמץ רב כיצד למצוא דרך להשפיע על ילדי אמריקה לרעיון של התבטלות לפני בעל סמכות? הגעתי למסקנה שהדרך היחידה היא על-ידי מערכת של משמעת ומילוי פקודות שהם רגילים לה, מערכת כזאת שהילדים עצמם ימצאו אותה קרובה לרוחם.**

כלומר: חינוך פועל באמצעות הצינורות הטבעיים של הילד, שדרכם הוא אוהב ללמוד ולהכיר את העולם. לכל ילד יש מערכת כלים דרכה הוא חווה את המציאות. אחד לומד עם האוזניים, אחד לומד עם הידיים (כשהוא גוזר, מצייר או מנגן), אחד צריך חילוק אנליטי, אחד צריך סיפור וריגוש, ואחד צריך תחרות, העפלה, השלמת משימות וניצחון במלחמה.

חינוך פירושו לצעוד אתו ביחד. להשחיל את המסר דרך הצינורות שדרכם הוא חי וקולט חיים. ואכן, ספר ההגדה של פסח הוא הדוגמה המעשית והפרקטית ביותר איך לעשות זאת. כשהתורה ציוותה "והגדת", חכמים ישבו וכתבו את ספר ה"הגדה"! שפירושו הוא הספר שמושך את הלב.

ההגדה היא סמל מופתי לחדשנות למידה. היא הספר היחיד של חז"ל שאינו עשוי כשיעור, אלא כחוויה: א. ההגדה יושבת על **סיפור** וחייבים לומר אותה בדרך סיפור. "אפילו כולנו חכמים, כולנו נבונים, מצווה עלינו **לספר** ביציאת מצרים". ב. ההגדה היא ספר **רלוונטי**, שמתרחש כאן ועכשיו. בליל פסח איננו מתכנסים **לזכר** מה שהיה, כמו בפורים וחנוכה, אלא יושבים "דרך חירות". משחזרים את מה שהיה וחווים זאת כאן ועכשיו בעצמנו. ככתוב "בכל דור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". מאז ומעולם יושבים הורים וסבים ומספרים על נס יציאת מצרים הפרטי שלהם, מהגלות ההיא ומהגלות הזו. ג. ההגדה מתחילה עם **שאלות**, שמעוררות את הרצון לקבל תשובות. ד. היא כוללת המחשבות וגירויים להתמיהה את התינוקות. ה. היא משלבת תחרות ופרסים, כמו גניבת האפיקומן וכו'. ו. וכמובן היא משלבת אוכל טוב ופאר גשמי, שאין כמותם כדי לחבר את הגוף.

הרעיון הזה, מתאים עם פירושו של רבינו הזקן למילה "חינוך": רבינו הזקן לומד זאת מפרשה ארוכה בתורה. בסוף פרשת נשא מתארת התורה את הליך "חנכות המזבח" והכשרתו לעבודה ראשונה, והתורה חוזרת ומספרת 12 פעמים כי חינוך המזבח נעשה באמצעות הבאת המתנות של 12 הנשיאים ("כף אחת עשרה זהב מלאה קטורת וגו"). שואל רבינו הזקן מה הקשר בין חנכות המזבח והבאת המתנות? האם המזבח צריך מתנות?! וכי לא היה הגיוני יותר לכבד את המזבח בלימוד תורה לכבודו? עונה בעל התניא את יסוד היסודות: "חינוך" הוא ליצור אהבה ומשיכת הלב כלפי הדבר והבאת מתנות יוצרת חיבור כזה.

מאמרי אדמו"ר הזקן תקסח/קד: כתיב חנוך לנער על פי דרכו וגו' פירוש ענין החינוך של הנער על דרך משל כשמחנכים אותו ללמוד התורה [הנה] מצטרך האב לעשות איזה דבר חדש כדי להנהיגו ולהמשיכו שילך אל הרב ללמוד. והדבר חדש הנוסף הוא שהאב מראה לו חיבה יתרה שהולך גם כן עמו או שנותן לו מעדנים מיני מתיקה וכדומה בכדי לשעשע אותו, שעל ידי זה ימשיך לבו וילמד. שזה נקרא חינוך בלשון הקודש, שממשיכו לדבר הלימוד הוא ... שמראה לו חיבה יתירה וכנ"ל³⁷.

³⁷ **ביטוי נפלא:** ביום ו' אייר תשמ"ב התקיים כנס ילדים ב-770 בניו יורק והרבי מליובאוויטש עורר את הילדים להתכונן במשנה מרץ לחג השבועות משום שעומדים שלושים יום לפני החג. בשבת הבאה, פרשת אמור,

ד. ההשקפה הזו אודות דרך החינוך הנכונה, עומדת כנראה בבסיס עובדה מרתקת וחשובה ביותר: אם נשאל הורה יהודי כיצד מחנכים? מהן החובות המוטלות על ילד יהודי? כל אחד יענה שחינוך מבוסס על **הקניית הרגלים לקיום מצוות**. אנו מרגילים אותו לחיים הלכתיים שהופכים להיות מה שהוא. בגיל שנתיים מלבישים לו כיפה, בגיל שלוש ציצית, הוא מתחיל ללכת עם אבא לבית הכנסת ולענות קדיש. בגיל שש מחנכים אותו לשמוע קידוש, ליטול לולב, להדליק נר חנוכה וכן הלאה.

ואולם הדבר המדהים הוא, שכל זה חובה מדרבנן, אבל התורה מחייבת משהו אחר לחלוטין: **"ושננתם לבניך ודברתם בו ... ולמדתם אותם בניכם לדבר בו"**. מדאורייתא חייב האב **ללמד את בנו תורה**. לפתוח ספר ולהעביר רעיון מפרשת השבוע, ללמוד את הלכות המצווה והבסיס הרעיוני שלה ולספר סיפור חסידי על המשמעות הנצחית המונחת בה.

מה מונח כאן? למה החיים הרוחניים נרכשים דווקא באמצעות עיון? זאת שאלה קשה, שהרי **אין להורים כוח לעשות את זה**. הרבה יותר קל לגרור את הילד לבית הכנסת ולפקוד עליו לפתוח את הסידור, אך למי יש סבלנות לספר סיפור אודות חשיבות התפילה והנחת שהיא פועלת למעלה?

על פי האמור, התשובה ברורה: חינוך הוא **להאביב, למשוך את לבו של הילד** כלפי המצוות. ליצור **רגש והערכה** כלפי הערכים שלנו. והדרך לעשות זאת היא באמצעות לימוד וחיבור משמעותי לעולמו של הילדים. רעיון טוב מגרה את המנועים האמתיים של האישיות – את המוח ואת הלב. אנו שומעים את האלוקים, חושבים אותו ומדמינים אותו. אפשר להניח תפילין אך למרבה הצער לחשוב באותה שעה על משהו אחר, אך אי אפשר להשתתף בשיעור תורה מעמיק ולהישאר שווה נפש.

ליקוטי שיחות יט/39 ואילך: מדוע מצוות לימוד התורה יצאה מכלל המצוות בכך שיש לה שייכות מן התורה גם לילד קטן, בעוד שחינוך לקיום מצוות הוא רק מדרבנן? אלא מצוות, שנעשות עם דברים גשמיים, עיקר עניינם הוא לפעול באותם דברים גשמיים ובעולם בכלל, כדי לברר ולזכך את הדבר הגשמי (וכוחות נפשו) בהם מקיימים את המצווה. ולכן עיקר עניין המצווה הוא הקיום המעשי שלה ... לימוד התורה לעומת זאת נועד שהאדם **יתאחד עם המושכל**, הוא לא יתנהל בחייו לפי אך שנראה לו, אלא יחפש את האמת של ההשכלה וישיג את חכמתו ורצונו יתברך הטמונים בתורה.

ה. עד כאן דיברנו על הילדים, אבל אותו מסר נוגע לחינוך המבוגרים. הנה פנינה מרהיבה מהרבי: יהודי שחווה הצלה מסכנה, מקריב קרבן תודה, וכיום בזמן הגלות הוא מברך ברכת "הגומל". התורה אינה מפרטת את מקרי ההצלה, אבל חז"ל למדו אותם מדברי דוד המלך במזמור קז בתהלים, שמפרט ארבעה מיני סכנה ובכל אחד חותם במילים: "יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם". הראשון הוא **עוברי המדבר**: "תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו ... יודו לה' חסדו וגו'". השני הוא **חבושי בית האסורים**: "ושבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל ... יודו לה' חסדו וגו'". השלישי הוא **חולה מסוכן שהתרפא**: "ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם, יודו לה' חסדו וגו'". והאחרון הוא **עוברי הים**: "יורדי הים באניות עשי מלאכה במים רבים ... יודו לה' וגו'".

כאן עולה שאלה פשוטה בדברי רש"י בפרשת צו (ז,יב). רש"י משנה את הסדר ומקדים את **האחרון להיות ראשון**: "אם על תודה יקריבנו – אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו, כגון **יורדי הים**, והולכי מדבריות, וחבושי בית האסורים וחולה שנתרפא שהם צריכים להודות שכתוב בהם 'יודו לה' חסדו'". כך שהמקרה שהוצג בתהלים אחרון – "יורדי הים", מוקדם בפי רש"י להיות ראשון. והשאלה היא: למה? במיוחד שרש"י מציין לדברי דוד בתהלים "שכתוב בהם 'יודו לה' חסדו וגו'?"

הקשה הרבי על דברי עצמו, הרי מיום ו' אייר ישנם רק 29 ימים עד חג השבועות, משום שחודש אייר חסר? הרבי השיב כי בעניינים מסוימים אפשר להחמיר כדעת רבי יוסי שמתן תורה היה בשביעי בסיוון. וכיון שעיקר העניין הוא לעורר **זריזות והתלהבות** בלב הילדים, אפשר לסמוך בכך על רבי יוסי ולומר שאנו עומדים שלושים יום לפני החג. אולם אם יאמרו שעומדים 29 יום לפני החג, תיפגע מידת ה**התלהבות** שלהם...

השאלה גדולה יותר לאור האבחנה שנותן תוס' בברכות (נד,ב), לפיה דוד מתחיל עם "עוברי מדבריות", משום שזאת הייתה הסכנה החמורה בימיהם. צליחת המדבר הפרוץ שהיה שורץ שודדים וחיות רעות, היא המקרה המהדהד ביותר של חובת ההודאה. ולכן קשה שבעתים מדוע משנה רש"י את הסדר ומתחיל עם "יורדי הים"?

עוד פרט בולט בדברי רש"י: "כגון יורדי הים, והולכי מדבריות, וחבושי בית האסורים וחולה שנתרפא". נשים לב שאת שלוש מקרי ההודאה הראשונים הזכיר רש"י בלשון רבים ואילו את האחרון – "חולה שהתרפא" – הציג בלשון יחיד.

הרבי כותב הסבר מבריק (ליקוטי שיחות יב/24 ואילך): רש"י מניח כדבר מובן מאליו, שמשה רבנו היה דרשן טוב. הוא לא רק העביר מידע ואינפורמציה, אלא נגע בלב השומעים בצורה כזו שטלטלה אותם וגרמה להם מעורבות רגשית. הדרך לעשות זאת היא לגעת בקיומיות של השומע, בחייו עצמו ובחוויות שעברו עליו. לכן מסתבר שמשה קישר את הלימוד אליהם. הוא לא הסתפק במסירת הלכות הודאה יבשות, אלא הביא דוגמאות ומקרים מתוך ההתנסויות שעברו עליהם - בני הדור שיצא ממצרים וישבו למרגלותיו של משה.

ואכן בני הדור ההוא עברו בעצמם את כל ארבע מיני ההצלה – ובדיוק לפי הסדר שציין רש"י: תחילה היו "יורדי הים", עברו בנס מופלא את מי ים סוף הגועשים. אחר כך נכנסו לתוך המדבר הגדול ואז התחוו לבהלתם שהם הולכים להיתקע ארבעים שנה בתוך המדבר וכך הפכו להיות חבושים בבית האסורים הגדול בעולם. לכן משה מסר את השיעור כך: "הנה אנחנו עצמנו, למשל, חייבים קרבן תודה, כי עברנו את הים, חצינו את המדבר ובעתיד נצא מתוך בית האסורים".

לבסוף, הוסיף משה עוד מקרה הצלה שיכול לקרות לאדם יחיד: "חולה שהתרפא". וכיון שהוא נוגע רק לאדם היחיד, הוא הובא אחרון. בכך מובן מדוע הציג רש"י מקרה זה בלשון יחיד, בעוד שהקודמים הוצגו בלשון רבים.

[ואין להקשות שבתחילה היו במצרים ויצאו, ואם כן יש להקדים את "חבושי בית האסורים"? אמנם במצרים היו לפני שהפכו לעם והתחייבו בקרבן תודה. וראו בשיחה בארוכה בנקודה זו].

בהערה⁴ הובאה דוגמה עוצמתית לכוחו של המסר האישי, כפי ששמעתי מהרב ישראל מאיר לאו.

הלכה למעשה, הדברים נושאים משמעות מהפכנית: חינוך אינו לגרור את הילדים לשולחן שבת. אבא צריך להכין סיפור מרתק, לבוא עם שאלה מעניינת על הפרשה, לערוך תחרויות הקשבה ושירה בין הילדים, ובעיקר: להתעסק עם זה. להקדיש מחשבה איך לגעת בהם. בהערה⁵ הובאה דוגמה נפלאה.

⁴ לפני עשרות שנים הוזמן הרב לאו לוועידה בין דתית בהולנד. אחד הנושאים הכבדים שעלו על השולחן הוא הסוגיה המורכבת של "הארכת חיים או "אי הארכת חיים". מתי הרגע בו נכון להגיע למסקנה קשה, שהחיים אינם ראויים לחיות אותם ורופא רשאי לקבל החלטה על אי הארכת חיי החולה, באמצעות ניתוק ממכונת הנשמה, אי מתן תרופות וכו'.

הרב לאו הדגיש את הרגישות העמוקה שצריכה להתלוות לעיסוק בנושא. "מדובר במדרון חלקלק, שאחריותו מי ישורנו. תפקידו של רופא הוא לתת חיים ולא לקחת חיים, ואסור לבני אדם להקל ראש בשאלה איזה חיים ראויים ואיזה אינם ראויים. הגבולות דקים וקל להגיע לזילות חמורה בחיי אדם. הנאצים ימ"ש הרגו חולי נפש ונכים, בטענה שחיהם אינם חיים. וישנן מדינות נאורות כיום שמתירות "קיצור חיים" לחולים בדיכאון חמור ומחלות נפשיות אחרות, בגישה שהגיע זמנם למות".

הרב סיים את דבריו והבחין בכמה משתתפים מביטים בו בציניות ולגלוג, כאומרים "מה מבין רב במדדים רפואיים?". לפתע קם רופא מבוגר וביקש את רשות הדיבור: "שמעתי את דברי הרב מירושלים, ראיתי את הלגלוג שעלה על פני כמה משתתפים, ואני רוצה לספר סיפור שחוויתי באופן אישי: הייתי אז רופא צעיר בתקופת ההתמחות שלי. חדר מיון היה שקט וחיכיתי לסיום המשמרת הארוכה וללכת הביתה לשלום. לפתע פרצו פרמדיקים עם אלונקה והובילו מקרה חמור, שרופא לא רוצה לראות לעולם. איכר מבוגר חטב עצים ודפק את הגרזן בראשו. הוא הגיע עם ראש פתוח במצב קריטי. רופאים בכירים החלו לרוץ פנימה, חדר הניתוח הוכן בזריזות, ואני קיבלתי את המשימה להתקשר לבני המשפחה.

שלושה גברתנים צעירים נכנסו פנימה והציגו את עצמם כילדי. הם הסיטו את הווילון וראו את מצבו של אביהם. הם הסתודדו כמה רגעים ואז ביקשו לקרוא לצוות הרופאים. הגדול ביניהם אמר: "אתם יכולים לעצור את הטיפול באבא, הגענו למסקנה שאבא כבר חי מספיק..."

הרופא סיים את סיפורו ושקט השתרר באולם. מה שעשה סיפור אחד - שהפך את המסר לנוגע לכל אחד מהיושבים באולם – לא היה יכול לקרות עם עשרה שיעורים מלאי עומק.

התוועדות מו ג/394: מנהג אימהות הכשרות בישראל שבמקום לספר לילדים סיפורים וחדשות מעיתונים וכיוצא בזה, מספרים להם סיפורי התורה (גם עניינים שלא למדו בחדר) מתוך חיות והתלהבות, עד שהדבר נעשה כמו חי, ועי"ז מקבלים הילדים חינוך אמתי שיפעל וישפיע כל חייהם.

נקודה נוספת וחיונית: המציאות היא שעיקר העיקרים של החינוך נעשה בין כתלי בית הספר. ההורים עוסקים בעולמם האישי ואינם מתפנים עבור הילדים. בעומדנו בערב י' שבט, יום ההילולא של הרבי הקודם שעל שמו נקראים מוסדות החינוך של חב"ד כדוגמת "רשת אוהלי יוסף יצחק", ובדיוק בימים אלו נפתחה עונת הרישום השנתית לגני הילדים ובתי הספר, זו ההזדמנות לעורר על חשיבות הרישום למוסדות החינוך הכשר. ובפרט מוסדות שמצטיינים בלמידה חדשנית ומשמעותית שמשלבת את הכלים כדי ללמוד עם אור בעיניים.

**כתיבת הדרשות והשיעורים והפצתם באופן חופשי
מתאפשרת בתמיכתם של שלוחי הרבי ברחבי תבל**

**ובחסותו האדיבה של הנגיד החסידי
ר' שניאור ורעייתו יוכבד שיחיו מינסקי
להצלחה רבה בכל ענייניהם
ולעילוי נשמת מרת
שיינא בעשא בתיה בת יוסף דב**

⁵ האדמו"ר הקודם מליובאוויטש מתאר בשפה ציורית מעוררת השראה מהו בעיניו חינוך? הוא מספר כי בהיותו ילד בן שבע יצא לחצר עם צלחת אבטיח. חבר ביקש פלח והוא נתן לו. אחרי שחזר הביתה, אמר לו אביו כי אמנם נתן את הפלח לחבר, אך לא העניק בלב שלם. ואז אביו הקדיש דקות ארוכות כדי להסביר לו מהי מידת "עין טובה" וכיצד צריך לשמוח ביכולת להתאחד עם אדם אחר. הילד הקשיב לדברים בכובד ראש ומרוב צער על ההתנהגות שלו, הקיא את כל האבטיח שאכל.
האימא, הרבנית שטערנא שרה, נחרדה ואמרה לבעלה: "מה הנך רוצה מהילד?" אך הרבי אמר: "טוב שהבין את הדברים ולקח אותם לליבו – כך נקיית מידה טובה".